

ŠTRUKTÚRA, VLASTNOSTI A REAKCIE ORGANICKÝCH ZLÚČENÍN

Organická chémia –
veda o organických zlúčeninách
(chémia uhlíka)

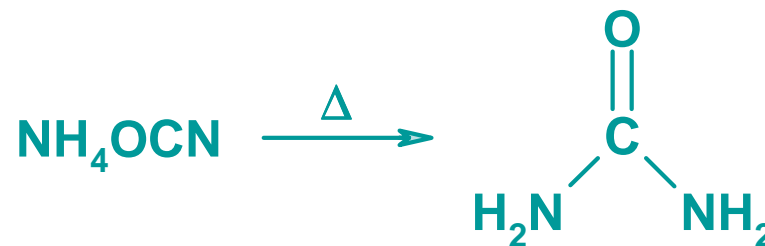
Osnova prednášky

1. Predmet a cieľ organickej chémie
2. Surovinové zdroje
3. Stavba organických zlúčenín
4. Väzby v organických zlúčeninách
5. Izoméria organických zlúčenín
6. Vzájomné ovplyvňovanie atómov v molekulách
7. Reakcie organických zlúčenín
8. Systematika organických zlúčenín

1. Predmet a cieľ organickej chémie

- **starovek** –empiricky objavené organické výroby (alkohol, farby, tuky, cukor, ocot...)
- Definícia organickej chémie:
- **chémia uhľovodíkov a ich derivátov**
- **chémia zlúčenín viazaných kovalentnou väzbou**

- 1828 - Wöhler – umelá príprava močoviny

1. Predmet a cieľ organickej chémie

Rozdiel medzi anorganickými a organickými zlúčeninami:

Organické zlúčeniny – je ich oveľa viac ako anorganických, sú tvorené len niekoľkými prvkami, viac reagujú na svetlo, teplo, sú prchavé, vo vode zväčša nerozpustné, reakcie prebiehajú pomalšie, zvyčajne vzniká viac derivátov, produkty nevznikajú v 100% výťažkoch... **Chemické vlastnosti organických zlúčenín závisia od ich štruktúry**

Anorganické zlúčeniny – tvorené viacerými prvkami, rýchlejšie reakcie, väčšinou vzniká jeden derivát s vyššími výťažkami

2. Surovinové zdroje

1. **fosílné** - vznikli v dávnoveku - kamenné a hnedé uhlie, rašelina, ropa, zemný plyn.

Uhlie - C, H, O, N, S a prvky tvoriace popol.

Ropa - zmes organických látok (alkány, cykloalkány, aromatické uhľovodíky).

2. **recentné** - vznikajú pôsobením rastlín, mikroorganizmov a živočíchov.

rastliny - zdrojom pre výrobu celulózy, trieslovín, terpénov a živičných kyselín, vanilínu, drevného uhlia, drevného plynu a dechtu, kaučuku, vlákniny, rastlinných olejov, škrobu a bielkovín, silice, balzamov, voskov, cukrov, farbív, alkaloidov, vitamínov, liečiv, biopalív...

3. Stavba organických zlúčenín

Uhlík

amorfný

- bez štruktúry, sadze

grafit

- vrstvy
šest'uholníkov
- dobré mazadlo

3. Stavba organických zlúčenín

---

diamant

- tetraedrická štruktúra
- veľká odolnosť chemická
aj fyzikálna

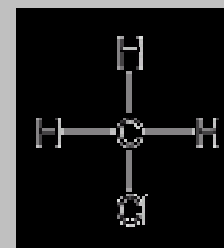
sférický

- Päť- a šesťuholníky usporiadané
do guľovitých útvarov
- fullerény - Nobelova cena 1996

3. Stavba organických zlúčenín

3.1 Štruktúrna teória

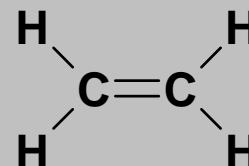
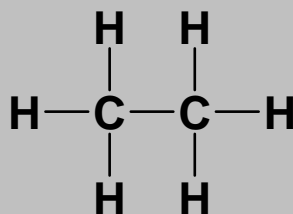
1. Atóm uhlíka je v organických zlúčeninách štvorväzbový.

2. Všetky štyri väzby uhlíka sú rovnocenné.

3. Atómy uhlíka sa viažu navzájom jednoduchými, dvojitými alebo trojitými väzbami.

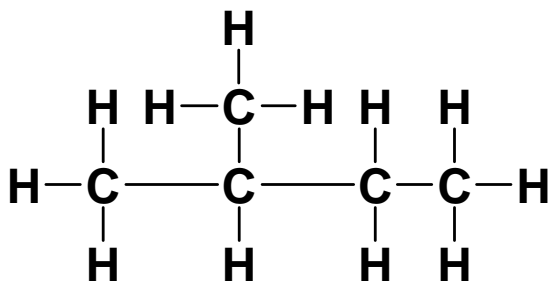

3. Stavba organických zlúčenín

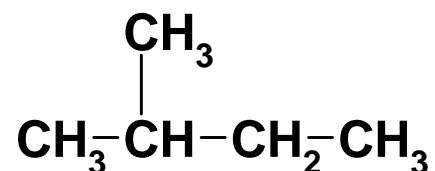
Význam štruktúrnej teórie

- zaviedla poriadok a systém do skupiny org. zlúčenín
- štruktúrne vzorce (neuvádzajú usporiadanie atómov v priestore)

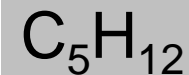
Štruktúrny vzorec

Racionálny vzorec

Sumárny vzorec

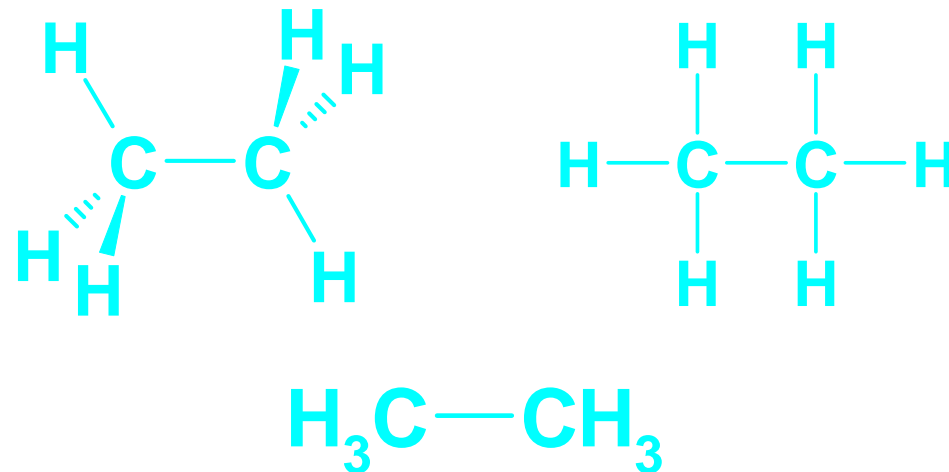
4. Väzby v organických zlúčeninách

4.1 Kovalentná väzba

VÄZBOVÉ MOŽNOSTI UHLÍKA

4 x σ - väzba

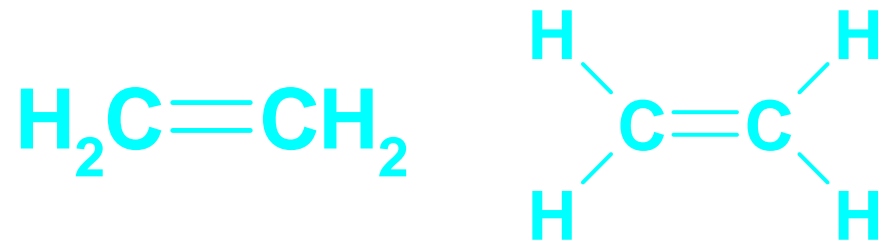
- hybridizácia sp^3 , väzby miera do vrcholov štvorstena
- hybridizácia sp^3 , väzby miera do vrcholov štvorstena

4. Väzby v organických zlúčeninách

3 x σ - väzba + 1 x π - väzba

- hybridizácia sp^2 , väzby mieria do vrcholov trojuholníka

2 x σ - väzba + 2 x π - väzba

- hybridizácia sp , väzby ležia na priamke

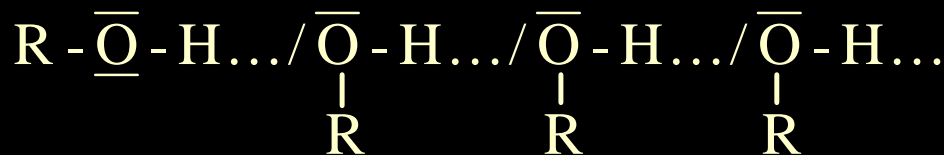

4. Vázby v organických zlúčeninách

4.2 Vodíková väzba

– **neväzbová interakcia**, ovplyvňuje fyzikálne vlastnosti zlúčenín

a/ medzimolekulová – intramolekulová

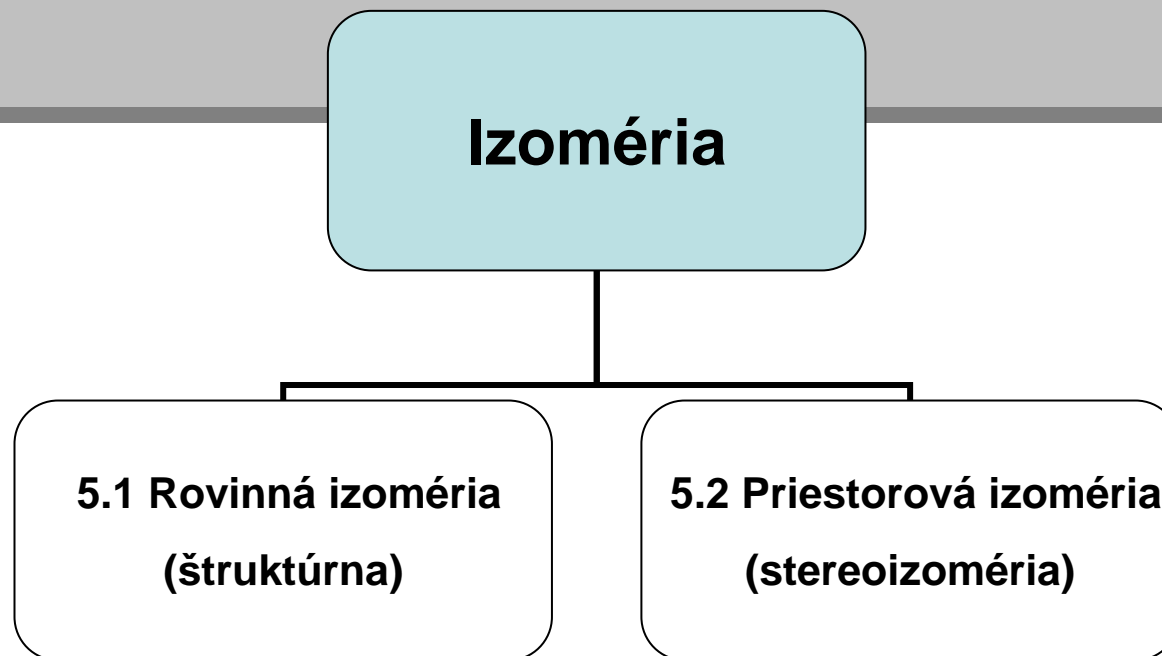
b/ vnútromolekulová – intermolekulová

5. Izoméria organických zlúčenín

Izoméria - jav, pri ktorom molekuly s rovnakým molekulovým (sumárnym) vzorcom majú rozdielnu štruktúru, alebo rozdielne priestorové usporiadanie atómov.

Izoméry - zlúčeniny, ktoré majú rovnaký molekulový vzorec, ale líšia sa štruktúrou. Izoméry musia mať rozdielnu aspoň jednu chemickú alebo fyzikálnu vlastnosť.

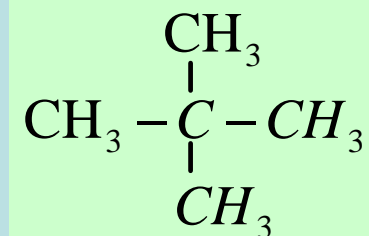
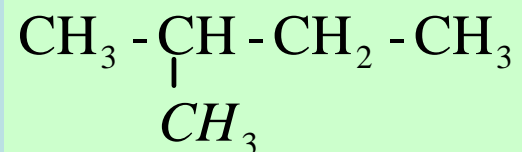
Izomerizácia - proces, pri ktorom z jedného izoméru vznikne druhý.

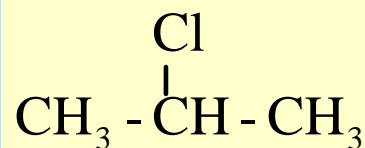
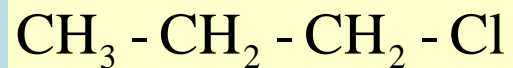
5. Izoméria organických zlúčenín

5.1 Rovinná izoméria - jav, pri ktorom molekuly s rovnakým molekulovým (sumárnym) vzorcom majú rozdielnu štruktúru

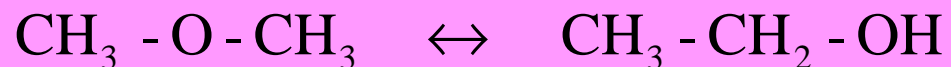
a) **Izoméria uhľovodíkového reťazca**

b) **Polohová izoméria**

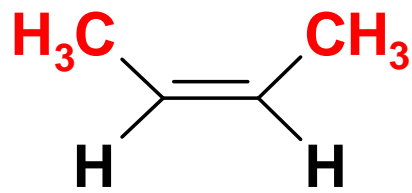
c) **Izoméria funkčných skupín**

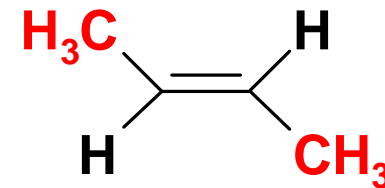
5. Izoméria organických zlúčenín

5.2 Priestorová izoméria - je charakteristická pre zlúčeniny, ktoré majú spoločný štruktúrny vzorec, ale rozdielne priestorové usporiadanie

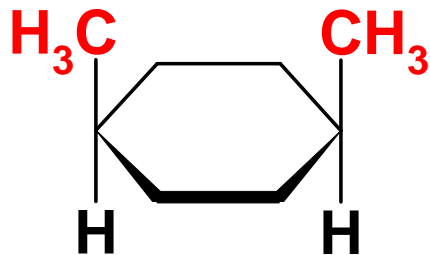
a) Geometrická izoméria (cis-trans izoméria) - charakteristická pre zlúčeniny s dvojitou väzbou

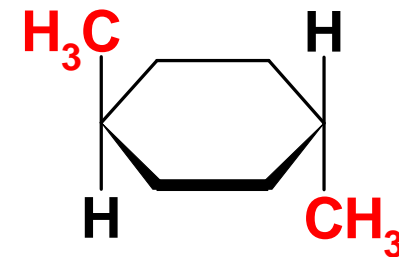
cis-butén

trans-butén

cis-1,4-dimetylcyklohexán

trans-1,4-dimetylcyklohexán

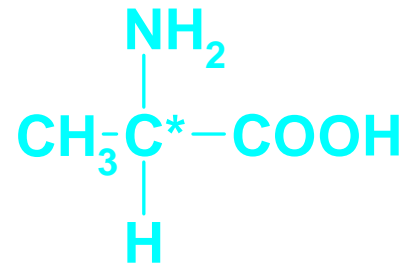
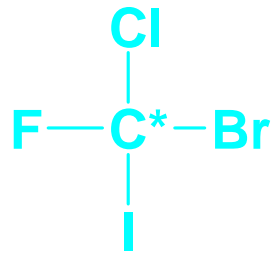
5. Izoméria organických zlúčenín

- b) **Optická izoméria** - optické izoméry - molekuly ktoré sú si zrkadlovými obrazmi, nedajú sa stotožniť rotáciou okolo väzieb, asymetricky substituovaný uhlík – **chirálny**

5. Izoméria organických zlúčenín

*Asymetrický (chirálny) uhlík C**

- - štyri jednoduché väzby
- - na každej väzbe iná skupina

- - optické izomery = optické antipódy = enantioméry
- - prakticky zhodné fyzikálne aj chemické vlastnosti
- odlišujú sa chovaním voči polarizovanému svetlu
- otáčanie roviny polarizovaného svetla = optická aktivita
- racemická zmes = zmes enantiomérov v molárnom pomere 1:1

5. Izoméria organických zlúčenín

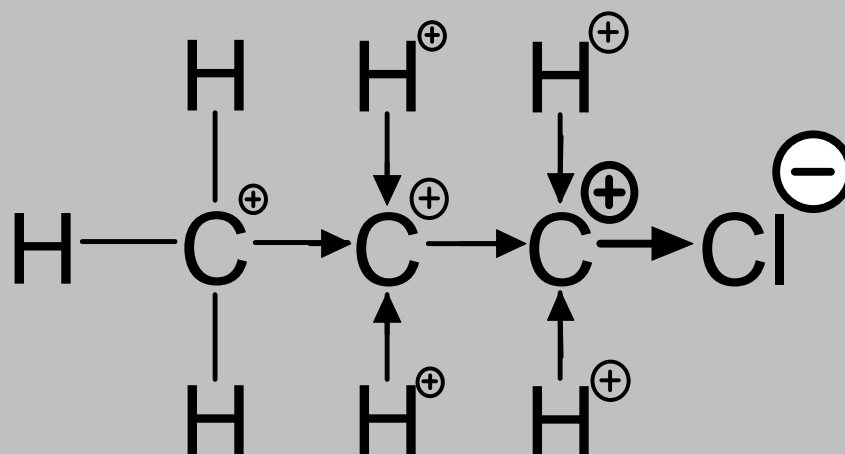
c) **Rotačná izoméria** (konformácia) - otáčavosť atómov okolo jednoduchej väzby. Atómy sa usilujú obsadiť v priestore energeticky najvýhodnejšiu polohu, čo vedie ku vzniku rotačných izomérov

6. Vzájomné ovplyvňovanie atómov v molekulách

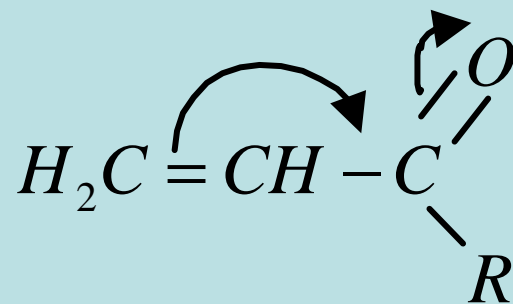
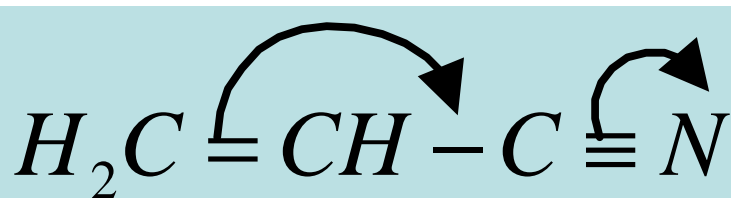
Elektronegativita - schopnosť atómu v molekule priťahovať elektróny

Polárna väzba - posun elektrónov vplyvom rozdielnych elektronegativít, elektróny sú čiastočne posunuté k atómu s vyššou elektronegativitou, na atómoch vznikajú parciálne (čiastkové náboje).

Indukčný efekt (I)

Mezomérny efekt (M)

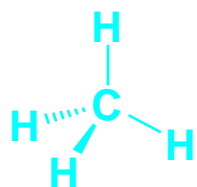
6. Vzájomné ovplyvňovanie atómov v molekulách

INDUKČNÝ EFEKT	
záporný (-I) (skupiny priťahujúce elektróny)	kladný (+I) (skupiny odpudzujúce elektróny)
<i>skupiny s kladným nábojom</i> 	<i>skupiny so záporným nábojom</i>
<i>elektroneutrálne skupiny</i> <i>halogény</i> <i>všetky skupiny s O a N</i>	<i>elektroneutrálne skupiny</i> <i>uhlíkovodíkové zvyšky</i>

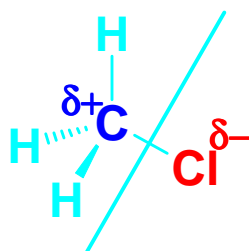
6. Vzájomné ovplyvňovanie atómov v molekulách

Polarita väzieb vs. polarita molekúl

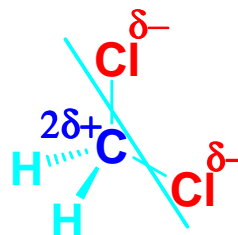
- väzba je polárna, ak je rozdielna elektronegativita viazaných atómov
- molekula je polárna, ak:
  - obsahuje polárne väzby
  - je možné ju jednou rovinou rozdeliť na dve opačne nabité časti

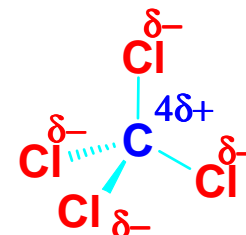
nepolárne väzby
nepolárna molekula

polárna väzba
polárna molekula

polárne väzby
polárna molekula

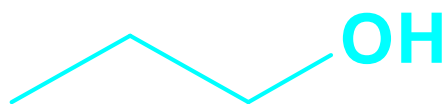

polárne väzby
nepolárna molekula

6. Vzájomné ovplyvňovanie atómov v molekulách

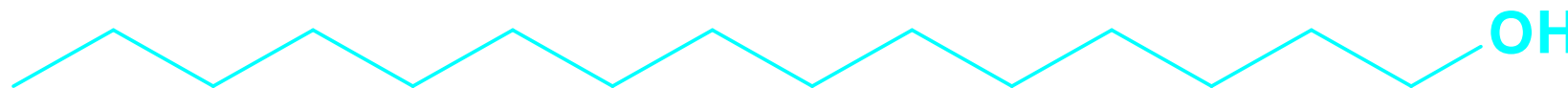

Polarita organickej molekuly ako celku závisí od veľkosti nepolárnej (uhl'ovodíkovej) časti

polárna molekula,
prevládá polárny charakter

skupiny OH

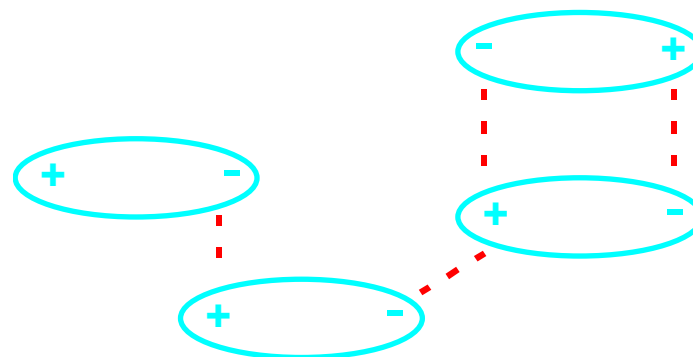

nepolárna molekula,
prevládá nepolárny charakter uhl'ovodíkoveho reťazca

6. Vzájomné ovplyvňovanie atómov v molekulách

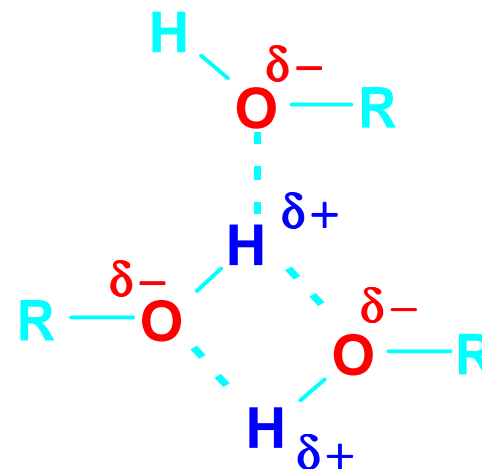
Vlastnosti polárnych molekúl

- dipóly sa môžu navzájom elektrostaticky priťahovať → vyššie body topenia a varu ako analogické nepolárne molekuly

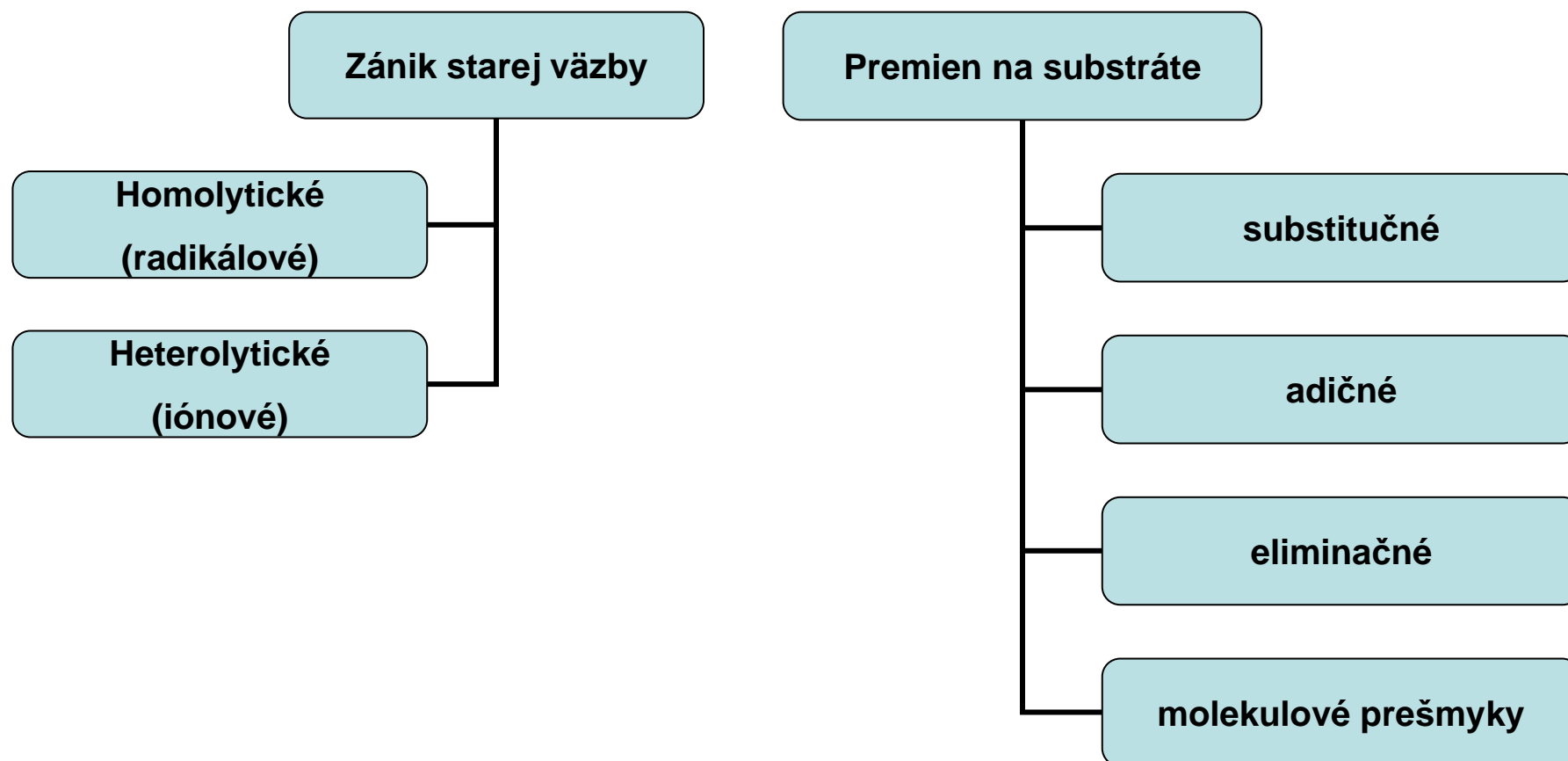
- Vodíkové mostíky**

bežný prípad elektrostatického priťahovania

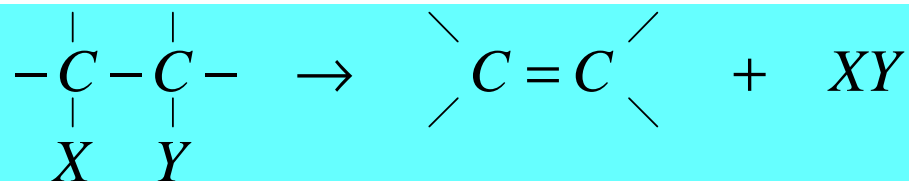
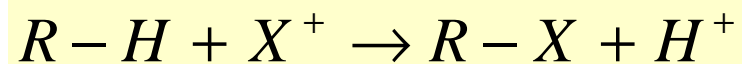
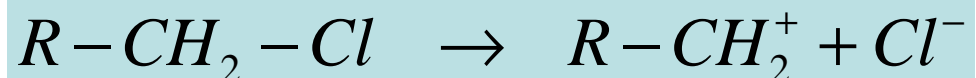
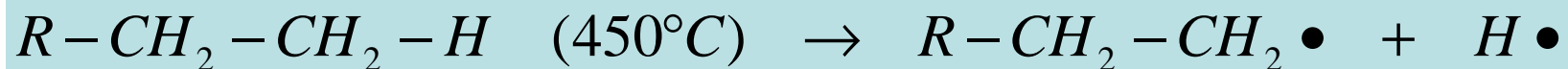

7. Reakcie organických zlúčenín

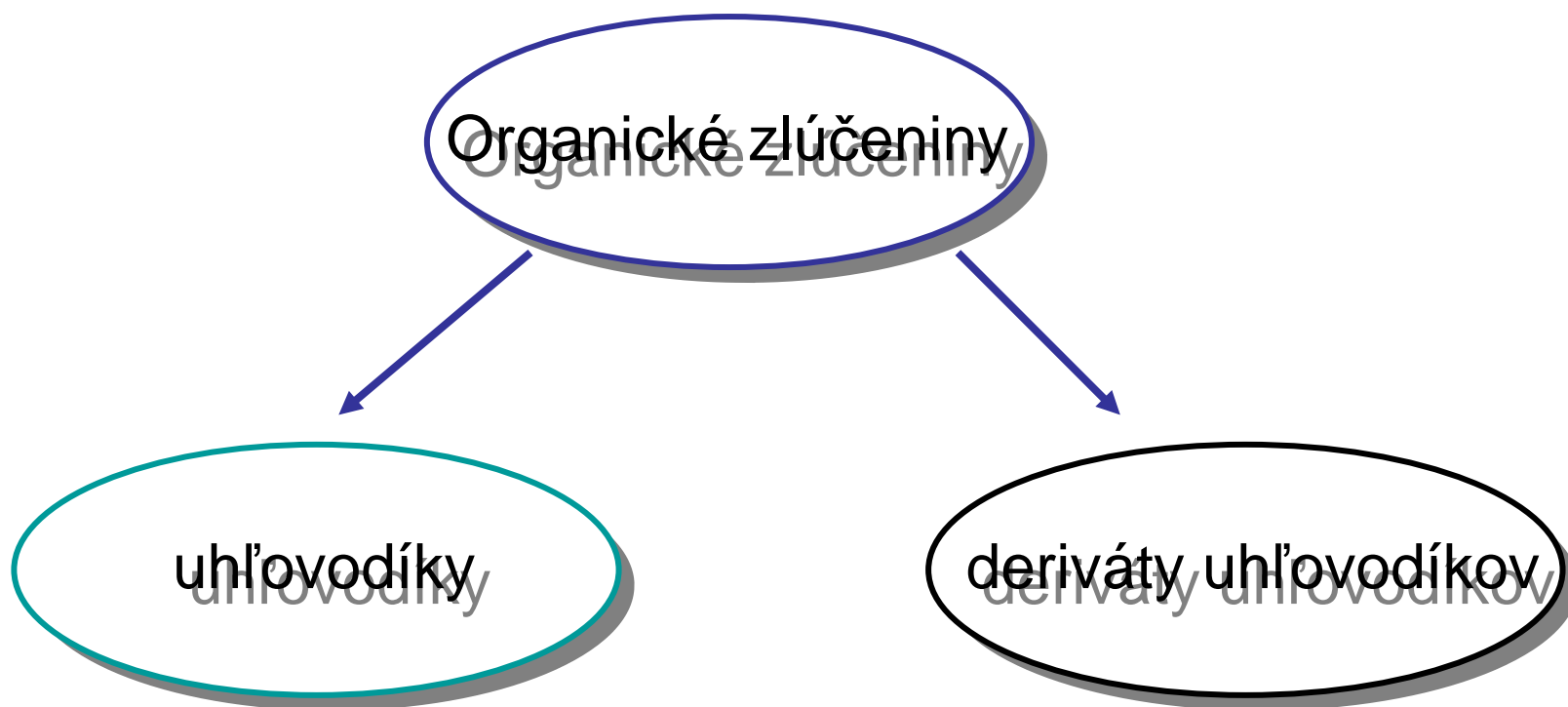
Chemická reakcia je dej, pri ktorom sa jedna látka mení na druhú.

7. Reakce organických zlúčenín

8. Systematika organických zlúčenín

8. Systematika organických zlúčenín

